

נסח זה

מאוצרות
רבנו הרמב"ן

פרשת שמות תשפ"ב (שנה ה' גליון 123)

הקדמת לחומש שמות - ספר הגאולה

השלים הכתוב ספר בראשית שהוא ספר היצירה בחידוש העולם ויצירת כל נוצר, ובמקרי האבות שהם כענין יצירה לזרעם, מפני שכל מקריהם ציורי דברים לרמוז ולהודיע כל עתיד לבא בהם.

ואחרי שהשלים היצירה התחיל ספר אחר בענין המעשה הבא מן הרמזים ההם. ונתייחד ספר ואלה שמות בענין הגלות הראשון הנגזר בפירוש (בראשית טו יג-יד) ובגאולה ממנו, ולכן חזר והתחיל בשמות יורדי מצרים ומספרם אף על פי שכבר נכתב זה (בראשית מו ח-ז), בעבור כי ירידתם שם הוא ראשית הגלות, כי מאז הוחל.

והנה הגלות איננו נשלם עד יום שובם אל מקומם ואל מעלת אבותם ישובו. וכשיצאו ממצרים אף על פי שיצאו מבית עבדים עדיין יחשבו גולים, כי היו בארץ לא להם נבוכים במדבר, וכשבאו אל הר סיני ועשו המשכן ושב הקב"ה והשרה שכינתו ביניהם אז שבו אל מעלות אבותם, שהיה סוד אלוה-עלי אהליהם, והם הם המרכבה ואז נחשבו גאולים.

יסוד חשוב טמון בדבריו הקדושים של רבנו הרמב"ן, כי אין הגאולה תכלית בפני עצמה, כמו הטועים באומרם 'להיות עם חופשי' עפ"ל. אלא אדרבה אז נחשבו גאולים, דוקא לאחר קבלת עול התורה, אז נחשבו גאולים. שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה (אבות ו ב). בענין הזה נשא דברים מרן ה"דרכי שמואל" זיע"א וכה היו דבריו. (מוצש"ק ויחי תשל"ח, בבהמ"ד קהל חסידים) "כעת שנגמר ספר הישר של האבות והתחיל ספר הגאולה כמו שהרמב"ן בפתיחה פה לספר שמות, כל אחד ראה את זה מסתמא... יציאת מצרים אומר הרמב"ן היא לא בשטח ולא בקרקע, עד מעלת אבותם ישובו. מתן תורה זה היה. כי בא אל ההר הזה, זה נקרא יציאת מצרים." [טללי דעת]

ובמקום אחר האריך יותר להסביר:

גלות - שעבוד רוחני

בדברי הרמב"ן מבואר כי גלות וגאולה הוא לפי המצב הרוחני של מעלת אבותם, ולא לפי השעבוד הגשמי. ולכן ספר שמות שהוא ספר הגלות והיציאה מהגלות לגאולה, כולל גם את הפרשיות של מתן תורה ובניית המשכן, משום שעדיין יחשבו גולים כל עוד שלא חזרו למעלת אבותם, של השראת השכינה עליהם. ולכן גם אחר היציאה מהשעבוד הגשמי במצרים, עוד לא היו גאולים עד מתן תורה. והיינו כי יציאת מצרים לא היתה סוף הגאולה אלא רק התחלתה. וכמו שיש 'עקירה' ו'הנחה', כאן היציאה ממצרים היתה רק 'עקירה', ולכן ספר שמות הוא המשך של ספר הישר, שעיקר הגלות היתה שירדו ממעלת אבותם, שעל ידי השעבוד ירדו ממעלת אבותם ונמשכו אחר טומאת מצרים.

הָבָה נִתְחַפְּמָה לּוּ פֶן יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֵף גַּם הוּא עַל שְׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאָרֶץ.
[א י]

לא ראה פרעה וחכמי יועציו להכותם בחרב כי תהיה בגידה גדולה להכות חנם העם אשר באו בארץ במצות המלך הראשון, וגם עם הארץ לא יתנו רשות למלך לעשות חמס כזה כי עמהם היא מתייעץ, ואף כי בני ישראל עם רב ועצום ויעשו עמהם מלחמה גדולה, אבל אמר שיעשו דרך חכמה שלא ירגישו ישראל כי באיבה יעשו בהם, ולכך הטיל בהם מס כי דרך הגרים בארץ להעלות מס למלך כמו שבא בשלמה (מלכים א', ט כא) ואחרי כן צוה בסתר למילדות להרוג הזכרים על האבנים ואפילו היולדות עצמן לא ידעו בהם. ואחרי כן צוה לכל עמו, כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, אתם. [ובפרשת לך לך טו יד, כתב הרמב"ן: "ודבר ברור הוא כי השלכת בניהם ליאור איננה בכלל יעבדום ועינו אותם, אבל היא עקירתם לגמרי"]

ונראה שעמד זה ימים מעטים, כי בלדת אהרן לא היתה הגזרה, וכשנולד משה נראה שנתבטלה, אולי בת פרעה בחמלה עליו אמרה לאביה שלא יעשה כן או כאשר נשמע כי מאת המלך נהיה הדבר ביטל אותו, או שהיה על פי האצטגנינים כדברי רבותינו (שמות רבה א כט) כי הכל התחכמות עליהם שלא יודע החמס.

וַיִּלְךְ אִישׁ מִבֵּית לְוִי וַיִּקַּח אֶת בֵּת לְוִי. [ב א]

רבותינו אמרו שהלך אחר עצת בתו (סוטה יב), ורבי אברהם אמר, כי בערים רבות היו ישראל יושבים וזאת האשה היתה בעיר אחרת. ומה צורך שיזכיר הכתוב זה. ועל דעתי, בעבור שלא חשש לגזרת פרעה ולקח לו אשה להוליד ממנה בנים אמר הכתוב כן, ועל דרך הפשט, שהיה זה תחלת הנשואין אין מוקדם ומאוחר בפרשה, כי היה זה קודם גזירת פרעה, וילדה מרים ואהרן, ואחר כן גזר פרעה כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ותלד הבן הטוב הזה, ולא הזכיר הכתוב לידת מרים ואהרן, כי לא היה בלדתם חדוש דבר.

ועל דעת רבותינו (סוטה יב). הם לקוחים שניים, שפירש ממנה מפני גזירת פרעה והחזירה בנבואת בתו (ע"י שם יג) ועשה בה מעשה לקוחים, הושיבה באפריון ומרים ואהרן מוקדים לפניהם בשמחתם כי על ידי זה יגאלו ישראל, ואע"פ שהיה אהרן קטן, נתן השם שמחה בלבו בענין הזה או מרים אחותו מלמדתו.

חבורת רמב"ן בליל שבת קודש 22:00 - 21:00 בבהמ"ד 'משכן יחזקאל' חברון 25

הגליץ הוקדש לע"נ - רבי אליעזר ב"ר דוד זצ"ל

להערות הארות והצטרפות: V0527174410@GMAIL.COM

מיועד לעורר את לב הלומדים ואינו תחליף למקור חיבורו של רבנו הרמב"ן

וּתְפַתַח וּתְרַאֲהוּ אֶת הַיֶּלֶד וְהִנֵּה נֶעַר בְּכָה וְתַחְמַל עָלָיו וְתֹאמַר מִי־לִדֵי הָעֶבְרִים זֶה. [ב, ו]

והנה נער בוכה - קולו כנער. לשון רבינו שלמה. וכבר דחו זה (ר' נחמיה) ואמרו: אם כן, עשיתו למשה רבינו בעל מום (סוטה יב, שמונת רבה א כד). ועוד, מה טעם שיזכיר הכתוב עובי קולו. ור' אברהם אמר: שהיו איבריו גדולים כנער. ואולי הזכיר זה ליופי, כי בעבור טובו ויופיו חמלה עליו, כי הכירה בו שנולד מקרוב ואיבריו יפים ומתוקנים כאלו הוא נער. ויותר נכון שנפרש שהיה בוכה כנער, בחריצות וזריזות, ולכן חמלה עליו. ואגדה: נער בוכה - ילד היה ומנהגו כנער, בא גבריאל והכהו למשה כדי שיבכה ותתמלא עליו רחמים (סוטה יב, שמונת רבה א, כד). ועל דעתי אין צורך לכל זה, כי הילד מיום הולדו יקרא נער, כמו שנאמר: מה נעשה לנער הילד (שופטים יג, ח).

החתם סופר (שו"ת או"ח סימן יב) מיישב את קושיית הרמב"ן על רש"י: וביאר שכוונת רבי נחמיה (אם כן, עשיתו למשה רבינו בעל מום) הייתה שלשית רבי יהודה (הוא ילד וקולו כנער) היה משה בעל מום ודבר זה לא יתכן, שהרי דיני הסנהדרין נפסלים בכל המומים הפוסלים בכהנים או בלוויים, וכיון שמשה רבינו היה ראש הסנהדרין - בודאי לא היה לו מום בקולו! ואף שהיה ערל שפתיים - אין זה מום, מפני שעל ידי נס נעשה בו ואין בזה "משחתם בהם מום בס", אבל לו היה קולו עבה כשל נער היה נפסל, כך הקשה רבי נחמיה. ואפשר שסבר רבי יהודה על פי המדרש, שהיה קולו של משה רבינו הולך וסובב כל ארץ מצרים באומרו "ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל", ואמר עד כאן כתב א ועד כאן כתב ב וכו' (כמבואר במכילתא בפרשת בא), וגם בלאו הכי השמיע קולו בכל מחנה ישראל - ג פרסה על ג פרסה, ורמו לו הקב"ה עניין זה בתחילת יצירתו שיהיה קולו כנער, ואין זה מום!

המהר"ל בגור אריה מיישב בדרך אחרת: "ויראה שלא היה זה משה בטבעו, ולא היה זה אלא לשעה, מגיד לך שהיה בוכה בכי גדול בקול גדול, והיה מאת הקב"ה כדי שתחמול עליו. (כמבואר סוטה יב, שמונת רבה א, כד).

וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּדַּע אֱלֹקִים. [ב, כה]

פירש רבי אברהם - כי ראה החמס שהיו מצרים עושים להם בגלוי, וידע אלקים - העשוי להם בסתר. ורש"י פירש - וידע אלקים - נתן עליהם לב ולא העלים עיניו מהם.

ונכון הוא על דרך הפשט, כי בתחילה היה מסתיר פניו מהם והיה לאכול, ועתה שמע אלקים נאקתם וראה אותם, לומר שלא הסתיר פניו עוד מהם, וידע את מכאובם וכל הנעשה להם, ואת כל הצריך להם. כי אף על פי שנשלם הזמן שנגזר עליהם לא היו ראויים להגאל, כמו שמפורש על ידי יחזקאל (יחזקאל כ, ח), אלא מפני הצעקה קבל תפלתם ברחמיו.

ויאמר אלתקרב הלם שלנעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא. [ג, ה]

לא הגיע עדיין למעלתו הגדולה בנבואה, כי בהר סיני נגש אל הערפל אשר שם האלקים (שמות כ יז). וכן ענין הסתרת פנים, שעדיין לא עלה למה שנאמר בו: ותמונת ה' יביט (במדבר יב, ח).

כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא - אף על פי שהיה רחוק מן הסנה הזהירו בזה, כי נתקדש כל ההר בדת השכינה אל ראש ההר כאשר בשעת מתן תורה, ומשה בהר היה כי שם עלה, שנאמר ויבא אל הר האלקים חרבה (שמות ג א), והסנה היה בראש ההר, והנה כולו קדוש ואסור בנעילת הסנדל, וכך אמרו: בכל מקום שהשכינה נגלת אסור בנעילת הסנדל (שמות רבה ב יג), וכן ביהושע, וכן הכהנים לא שמשו במקדש אלא יחפים (יהושע ה טו).

ואיך להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ שהוא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הכנעני והחתי והאמרי והפריזי והחוי והיבויסי. [ג, ח]

יזכיר בכאן ששה עממים ויניח השביעי (הגרגשי): אולי לא היתה ארצו זבת חלב ודבש כאלה. וכן בפסוק: כי ילך מלאכי לפניך (שמות כג כג) הזכיר אלה הששה. ואולי הוא רמו שאלו כבשו תחלה, כי הם אשר נתקבצו על יהושע, ויתנם ה' בידו (יהושע ט א-ב). וטעם "אל מקום הכנעני" - שלא אמר אל ארץ הכנעני כאשר יאמר בשאר כל המקומות (שמות ג יז), לרמוז שירשו אותם ויכריתום וישבו במקומם, לא שיהיו יושבים בקרבם כאבותם.

ויאמר עוד אלקים אל משה כה תאמר אל בני ישראל ה' אלקי אבותיכם אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב שלחני אליכם זה שמי לעלם וזה זכרי לדר דר. [ג, ט]

זה זכרי לדר דר - יחזור אל אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב, כי לא לעולם ישכח ברית אבות, וכל הדורות כאשר יזכירו: אלקי אברהם יצחק ויעקב, ישמע אל ויענם (תהלים נח כ).